

## פרק שמונה עשר: מבט לאחור ומבט לפנים

במהלך התגבשותה הביאה העיר הקדומה את האברים המפוזרים של חיי השיתוף למקום אחד, ובתוך חומותיה עודדה את יחסי הגומלין ביניהם ואת גיבושם. הפונקציות המשותפות אותן מילאה העיר היו חשובות; אך המטרות שנבעו משיתוף פעולה ושיטות תקשורת מהירות היו משמעותיות עוד יותר. באמצעות הסדר שהתגבש בה הצליחו קבוצות גדולות של אנשים להגיע בפעם הראשונה לשיתוף פעולה יעיל. האוכלוסיות האורבניות הראשונות של נהריים, מצרים ועמק ההינדו אורגנו בקבוצות עבודה ממושמעות ונשלטו על ידי סמכות מרכזית, וכך הצליחו לווסת את מי השטפונות, לתקן את נזקי הסופות, לאגור מים, לעצב מחדש את הנוף הסובב אותם, לבנות מערכת מים מפותחת לתקשורת ולתחבורה ולמלא את המאגרים העירוניים באנרגיה אנושית המסוגלת לבצע יוזמות שיתופיות אחרות. במהלך הזמן יצרו שליטי העיר ריקמה פנימית של סדר וצדק, שתוך מאמץ עיקבי העניקה לתושבי הערים מעט מהיציבות המוסרית והעזרה ההדדית של הכפר. דראמות חדשות של החיים הועלו על במת התיאטרון של העיר.

כנגד שיפורים אלה יש להציב את התרומות השחורות יותר של התרבות העירונית: מלחמה, עבדות, התמחות יתר מקצועית ובמקומות רבים גם התמקדות עיקשת לכיוון המוות. מוסדות ופעילויות אלה יצרו "סימביוזה שלילית", ליוו את העיר במהלך רוב שלבי ההיסטוריה ונתרו היום בצורה אכזרית ביותר, ללא המעצורים הדתיים הקדומים שלהם, כאיום החמור ביותר להתפתחות האנושית העתידית. הן ההיבטים החיוביים והן ההיבטים השליליים של העיר הקדומה הועברו, במידה מסוימת, למבנים האורבניים המאוחרים יותר.

באמצעות ריכוז הכוח הפוליטי והתרבותי הצליחה העיר להגביר את קצב המגע האנושי ולתרגם את מוצריו לצורות אותן ניתן לאכסן ולייצר מחדש. באמצעות המונומנטים, העדויות הכתובות ומנהגי ההתאגדות הקבועים הגדילה העיר את טווח הפעילויות האנושיות והרחיבה אותו הן לפנים והן לאחור במושגי הזמן. באמצעות מתקני האכסון שלה (בנינים, מערות, ארכיונים, מונומנטים, טבלאות וספרים) היתה העיר מסוגלת להעביר תרבות שלמה מדור לדור, משום שהיא שלטה לא רק באמצעים הפיסיים אלא גם בסוכנים האנושיים האחראים להעביר ולהגביר את המורשת. זו היתה ונתרה החשובה בתכונות העיר. בהשוואה לסדר האנושי המורכב שלה, מנגנוני האכסון וההעברה האלקטרוניים הגאוניים שלנו נראים מגושמים ומוגבלים.

כל הצורות המאוחרות של העיר קיבלו את צורתן, במידה מסוימת, מהאיחוד האורבני המקורי של המקדש, המצודה, הכפר, הסדנא והשוק. חלקים רבים מריקמה זו ממשיכים להיות הכרחיים לצורך ההתאגדות האנושית היעילה. ללא השתתפותה הפעילה של הקבוצה הראשונית - המשפחה והשכונה - קיים ספק רב באם הנאמנויות המוסריות הבסיסיות ביותר - כבוד לשכן והוקרה לחיים עצמם - היו מסוגלות לעבור, ללא הפסקות פראיות, מהזקן לצעיר.

מצד שני, קיים ספק באם צורות שיתוף הפעולה שאינן מסוגלות לעבור תהליך של הפשטה ודימוי אכן ימשיכו לשגשג בעיר עצמה, משום שרק חלק קטן של תכני העיר יכול להפוך לעדות מוחשית. מבלי קיום במקביל של מספר רב של פעילויות אנושיות ורמות שונות של נסיון בשטח אורבני מצומצם, יהיה חלק גדול מדי של החיים מוגבל לפעולת התייעוד עצמה. ככל שתחום התקשורת רחב יותר ומספר המשתתפים גדול יותר, כך גם גדל הצורך במרכזים נגישים קבועים למגע של פנים אל פנים ופגישות תכופות בכל הרמות האנושיות.

שיקומם של הפעילויות והערכים ההכרחיים ששולבו במקור בערים הקדומות - ויותר מכל ביוון העתיקה - הוא התנאי הראשון להתפתחות עתידית של העיר בתקופתנו. טכסי המכניזציה המפותחים שלנו לא מסוגלים לתפוס את מקומם של

הדיאלוג, הדראמה ומעגל החיים האנושיים של בני זוג וחברים. מבלי קיומם של אלה יהפוך המבנה המורכב לחסר כל משמעות ואפילו לעוין למטרות החיים.

היום השתנו המימדים הפיסיים וקנה המידה האנושי של העיר; רוב הפונקציות והצורות הפנימיות שלה חייבות להיות מעוצבות מחדש כדי לעודד את הגשמתן של מטרות חשובות יותר: ליכוד החיים הפנימיים והחיצוניים של האדם ואיחוד הדרגתי של המין האנושי כולו. מטרתיה העתידיות של העיר משולבות זו בזו: הברירה האחרת היא שחיקה מכנית, הן של הנוף והן של אישיות האדם. ללא העיר לא יהיו ברשות האדם המודרני אמצעי הגנה כלשהם כנגד המנגנונים המכניים שכבר עכשו מאיימים להפוך את החיים האנושיים לחסרי חשיבות, כשכל מטרותם היא ביצוע אותן פעולות שהמכונה עדיין לא מסוגלת לבצע בעצמה.

אנו חיים בעידן בו התהליכים האוטומטיים של ייצור והתפשטות עירונית שינו את המטרות האנושיות אותן הם היו אמורים למלא. ייצור כמותי הפך להיות המטרה הברורה היחידה: בני דורנו מעריכים כמות ללא איכות. באנרגיה הפיסית, בייצור התעשייתי, בהמצאה, בידע ובאוכלוסיה מתקיימים אותן התרחבויות והתפשטויות. בעוד פעילויות אלה גדלות במידתן ובקיבצן, הן מתרחקות יותר ויותר מהמטרות האנושיות הרצויות. כתוצאה מכך, המין האנושי חי בצל איזמים חמורים יותר מאשר האיזמים איתם למד האדם הקדמון להתמודד. כדי להציל את עצמו, חייב האדם המודרני להפנות את תשומת ליבו לאמצעי השליטה, ההכוונה והארגון, ולכפות את הפונקציות הביולוגיות והמטרות התרבותיות שלו על הכוחות ההורסים את חייו בעצם עוצמתם ומימדיהם. הוא חייב לבלום כוחות אלה ואף לבטל אותם לחלוטין כאשר, כמו במקרה של הנשק הגרעיני והביולוגי, הם מאיימים על עצם קיומו.

למרבה הצער, האדם המודרני עדיין לא מסוגל לכבוש את הסטיות המסוכנות, שקיבלו צורה מוסדית בערי עידן הברונזה וחרצו את גורלם של הישגי החשובים ביותר. כמו שליטי עידן הברונזה, גם אנחנו רואים את הכוח כביטוי העיקרי של האלוהות, או לפחות כגורם העיקרי להתפתחות אנושית. אך "כוח אבסולוטי", בדיוק כמו "נשק אבסולוטי", שייך לאותה קבוצה דתית אלילית של פולחן הקרבן האנושי. כוח זה הורס את שיתוף הפעולה הסימביוטי בין האדם לבין שאר צורות הטבע, ושל האדם עם בני מינו. בעלי חיים יכולים להשתמש רק בכמויות אנרגיה מוגבלות. "יותר מדי" ו"פחות מדי" מסוכנים באותה מידה לקיום הטבעי. בעלי חיים, חברות, בני אדם, כמו גם ערים, הינם אמצעים עדינים להסדרת אנרגיה ולניצולה בשירות החיים. הפונקציה העיקרית של העיר היא הפיכת הכוח לצורה, האנרגיה לתרבות, החומר המת לסמלים חיים של אמנות, ההתרבות הביולוגית ליצירתיות חברתית. פונקציות חיוביות אלה של העיר אינן ניתנות לביצוע ללא יצירת ארגונים מוסדיים חדשים, המסוגלים להתמודד עם האנרגיות העצומות עליהן חולש היום האדם. יצירה זו אינה פחות נועזת מזו שהפכה את הכפר הגדול מדי והמצודה לעיר מלוכדת ומאורגנת.

לא היה ניתן לדמיין שינויים נחוצים אלה אלמלא העובדה שהמוסדות השליטיים שליוו את העיר מצמיחה ירדו מגדולתם במהלך ארבע מאות השנים האחרונות, ועד לאחרונה ניראו כאילו עברו תמורה מהותית. המלוכה בזכות האלוהות נעלמה לחלוטין מן העולם, אפילו כרעיון נשגב; הפונקציות הפוליטיות שפעם היו מנות חלקם הבלעדית של הארמון והמקדש, עם עזרתם של הצבא והביורוקרטיה, התפזרו במהלך המאה התשע-עשרה על פני ארגונים, חברות, מפלגות, התאגדויות וועדות רבות. באותה מידה, התנאים שנקבעו על ידי אריסטוטלס לביטול העבדות התקיימו עד עתה כמעט במלואם בזכות השימוש במקורות אנרגיה לא טבעיים והמצאת המכונות האוטומטיות. אם כן, העבדות, עבודת הכפייה, הניצול החוקי והשליטה הבלעדית של מעמדות מצומצמים בידע פינו את מקומם לעבודה חופשית, ביטוח לאומי, ידיעה אוניברסלית של קרוא וכתוב וגישה חופשית לידע. המוני אדם באפריקה, אסיה, ודרום אמריקה עדיין חיים בתנאים פרימיטיביים ובעוני משוע, אפילו לאחר

שהקולוניאליזם חסר הפשרות של המאה התשע-עשרה הביא לעמים אלה את הרעיונות שהיו אמורים לגרום לישועתם. בקיצור, התנאים שהגבילו את התפתחות הערים במהלך ההיסטוריה החלו להעלם. רכוש, מעמד ואפילו התמחות מקצועית איבדו חלק מהקבעונות התורשתיים שלהם, על אף מס ההכנסה השוחק ו"המהפכה המנהלית". אלקסיס דה טוקוויל הבין לפני מאה שנה את מה שהיום נכון מאי פעם: ההיסטוריה של שמונה מאות השנים האחרונות היא ההיסטוריה של ההשתנות ההדרגתית של המעמדות. שינוי זה נכון הן לגבי שיטות ממשל קפיטליסטיות והן לגבי שיטות קומוניסטיות.

עם זאת, מוסדות החושך שליוו את התפתחות העיר הקדומה זכו לחיים חדשים ולהעצמה נוספת בתקופה האחרונה: כך שהנקודה המהותית עדיין נמצאת בסימן שאלה. שליטים טוטאליטריים הופיעו שוב ולעתים זכו לרוממות לדרגת אלים, כגון היטלר, או נחנטו באופנה הפרעונית לשם הערצה לאחר מותם, כמו לנין ו-סטאלין. שיטות הכפייה והטרור שלהם עברו את השיאים הנוראים ביותר של השליטים הקדומים; השמדת אוכלוסיות עירוניות שלמות היתה גם תוצאת פעולתם של מנהיגים שנבחרו באורח דמוקרטי לחלוטין, אך לקחו לידיהם כוח שפעם היה שמור רק לאלים. בכל מקום קבע הידע הסודי סוף לביקורת הכנה ולשליטה הדמוקרטית. החרות מהעבודה הידנית הביאה איתה עבדות מסוג חדש: תלות בזויה במכונה. האלים המפלצתיים של העולם העתיק הופיעו שוב, כשהפעם כוחם ניכר יותר מאי פעם והם תובעים קורבנות רבים מבעבר.

אם מגמות בלתי מוסריות אלה ימשיכו להתקיים, יוכיחו הכוחות הנמצאים היום בפעולה כי הם ממיתים ובלתי ניתנים לשליטה; אם גל זה של התכווצויות טוטליטריות לא ידעך ואם הציויליזציה לא תבטל את המלחמה כאפשרות הפתוחה בפניה, יגרמו האמצעים הגרעיניים להרס הציויליזציה ולהשמדת המין האנושי. האוכלוסיות העצומות של הכפר, שפעם היוו את מאגרי החיים, יעלמו בסופו של דבר ביחד עם אוכלוסיות הערים.

מצד שני, אם כוחות החיים יתאגדו יחדיו, נוכל לעמוד על סף פריצת דרך אורבנית חדשה. כאשר הערים נוסדו לראשונה, מספר לנו סופר מצרי קדום, היתה המשימה שהוטלה על המייסד "להניח את האלים במקדשיהם". המשימה של העיר העתיקה אינה שונה מזו: כעת יש לשים את הדאגות החשובות ביותר של האדם במרכז פעילותו: לאחד את החלקים הפזורים של האופי האנושי ולהפוך אנשים ששנו באופן מלאכותי - ביורוקרטים, "מומחים" וסוכנים חסרי מגע אישי - לבני אדם שלמים; לתקן את הנזק שנוצר על ידי החלוקה המקצועית, ההבדלה החברתית, טיפוח היתר של פונקציות מועדפות, לאומנות והעדרן של שותפויות אנושיות ומטרות אידיאליות.

אנו חייבים לראות עתה את העיר לא כמקום עסקים או שלטון, אלא כאיבר חיוני לביטוי האופי האנושי החדש - זה של "אדם של עולם אחד". ההפרדה הישנה של אדם וטבע, תושב העיר ותושב הכפר, היווני והברברי, האזרח והזר, אינה יכולה להיות חלק מהקיום העתידי; לכן יש לתכנן את השכונה או הרובע הקטנים ביותר כדגם העבודה של העולם הגדול יותר. כעת יקבעו רצונם האישי והציבורי של האזרחים, ולא רצונו של השליט המורם מעם, את הדרך לידע העצמי, השלטון העצמי וההכוונה העצמית, שיוגשמו בעיר. מרכז הפעילויות לא יהיה התעשייה, אלא החינוך. התהליכים והפונקציות יוערכו על פי תרומתם להתפתחות האנושית, בעוד העיר עצמה תהווה תאטרון מוחשי למגעים ולאגרגים הספונטניים של החיים היומיומיים.

היום נראה כי אין מנוס משואה גרעינית כלל עולמית; אפילו אם מאורע פאטאלי זה ידחה, תחלופנה לפחות מאה שנים בטרם האפשרות תבטל לחלוטין. אך טוב לדעת כי לחיים יש תכונה אחת צפויה: הם מלאים בהפתעות. ברגע האחרון - ויכול מאד להיות שהדור שלנו קרוב לרגע האחרון - יתכן שהמטרות והתחזיות שיפסיקו את התנופה חסרת המטרות יזכו לגבור על הכוחות השליליים. כאשר תהליך זה יתרחש, יעלמו מכשולים שהיום נראים כבלתי אפשריים למעבר; אז יופנו סכומי הכסף האדירים וכמויות האנרגיה העצומות - המושקעים היום ביצירת

כלי נשק ואמצעים אחרים המיועדים להרס האנושות - לטובת עיבוד האדמה מחדש ובניית ערים: ומעל הכל, לרענונה של נפש האדם. אם פעם יעלמו הסייטים הסדיסטיים והחלומות הסטריליים המטרידים את העילית השולטת, יתרחש שחרור כה כביר של חיוניות אנושית, עד כי הרנסנס יהיה חסר כל משמעות בהשוואה אליו.

יהיה זה מטופש לנסות להעריך מתי וכיצד יתרחש שינוי זה; אך מטופשת עוד יותר היא פסילתה של האפשרות, אפילו כרחוקה למדי, למרות אחיזתו האיתנה של מיתוס המכונה בעולם המערבי. למזלנו נמשכות מזה זמן רב ההכנות למעבר מכלכלת הכוח לכלכלת החיים; כאשר יחול השינוי בכיוון המטרות והרעיונות הבסיסיים, ימהרו בעקבותיהם גם השינויים הפוליטיים והפיסיים הנחוצים. רבים מהכוחות הפועלים היום לקראת מוות יהפכו את כיוונם, ויצעדו לקראת החיים.

בהתייחסו לציבות שיעורי הלידה בעולם המערבי לפני שנת 1940, ציין מחבר "תרבות הערים": "קל לדמיין הערצה חדשה של חיי המשפחה, המתפתחת בטרם התרחשות שואה מחרידה שתחייב שינוי מיידי בתכניות הדיור והתפתחות הערים: תנופת לידה נרחבת שתהיה מנוגדת למדיניותם של אלה המתבססים על שמירתו של האיזון, אשר נשמר על חבל דק".

לסוציולוגים רבים המסתמכים על הגלים החלקים של גרף האוכלוסין שלהם, היתה זו אפשרות קלושה ומנותקת מהמציאות לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. אך תגובה כזו אכן התרחשה זמן קצר לאחר שהמלחמה החלה, והיא המשיכה להתקיים במשך עשרים השנים הבאות למרות תחזיותיהם של "מומחים" שונים, שחזו את ההיפך.

נכון להיום, ניתן להסביר באופן חלקי את העלייה בפעילות הרבייה כתשובה אינסטינקטיבית למותם בטרם עת של מיליוני אנשים בכל רחבי כדור הארץ. אך סביר יותר שזו תגובה בלתי מודעת לסבירות של השמדה עולמית על ידי כלי נשק גרעיניים. כך הופך כל תינוק שנולד לבעל זכות בחירה נואשת בהשרדות: אנשים שלא מסוגלים להביע מחאה פוליטית יעילה כנגד ההשמדה עושים זאת על ידי פעולה ביולוגית. במדינות בהן לא נהוגה עזרה ממשלתית, מקבלים הורים צעירים על עצמם אורח חיים לא קל והעדר מנוחה כלשהי, כדי להמנע מאבדן החיים משום שלא הביאו ילדים לעולם. התגובה האוטומטית של כל זן המאויים בהכחדה היא ילודה מוגברת. זוהי אבחנה בסיסית של האקולוגיה.

כלכלה שאינה פועלת לקראת רווח ואינה נשלטת על ידי הרצון להשיג הנאות שונות מסוגלת להתמודד עם דרישות כאלה: כלכלה הנשלטת על ידי כוח מסוגלת לדכא אותן. אם אותה גישה תתפשט גם לתחומי החינוך, האמנות והתרבות - אמצעי ההתרבות הסופר-ביולוגיים של האדם - יהיה זה שינוי של עתיד המין האנושי: שירות הציבור יהיה עדיף על הרווח הפרטי וכספי הציבור יוקצו לבנייה ובנייה מחדש של כפרים, שכונות, ערים ואזורים, בצורה נדיבה יותר מזו שהרשתה לעצמה האצולה של ימים עברו. שינוי כזה ישיב את הסדר וההנאה של הגן לכל היבטי החיים; הוא יכול להסדיר את שיעורי הלידה על ידי מתן תשומת לב רבה יותר לאיכות החיים, מאשר בכל אמצעי שיתופי אחר.

כפי שראינו, העיר עברה שינויים רבים במהלך חמש אלפים השנים האחרונות; ושינויים נוספים עומדים בפתח. אך החידושים הנחוצים בדחיפות אינם הרחבת ושכלול הציוד הפיסי. שיפורים משמעותיים יתרחשו רק על ידי הוספת האמנות והמחשבה לכלל הדאגות האנושיות המרכזיות של העיר, עם מחויבות חדשה לתהליכים העולמיים והאקולוגיים המשפיעים על כל בעלי החיים. אנו חייבים להחזיר לעיר את הפונקציות האימהיות והמזינות, את הפעולות העצמאיות ואת ההתאגדויות הסימביוטיות שכבר תקופה ארוכה זוכות להזנחה או לדיכוי. העיר צריכה להיות אמצעי לאהבה; הכלכלה הטובה ביותר של הערים היא הדאגה לבני האדם ותרבותם.

בתחילה קיבלה העיר את צורתה כבית האל: מקום בו ערכים נצחיים מיוצגים ואפשרויות אלוהיות מתגלות. על אף שהסמלים השתנו, המציאויות שמאחוריהם נשארו. עתה אנו יודעים יותר

מאי פעם, כי הפוטנציאלים הנסתרים של החיים מגיעים הרבה מעבר לאלגברה הגאה של המדע הנוכחי; אפשרותם לשינוי נוסף של האדם מתגלות לעין ככל שמתברר העדר הגבולות שלהן. בהעדר הפונקציות הדתיות של העיר, קיים ספק רב באם היה מתפתח יותר משמץ מיכולתו של האדם לחיים וללימוד. האדם גדל בצלם אלוהיו ולפי המידות אותן קבעו. השילוב של אלוהות, כוח ואישיות שגרם לקיומה של העיר הקדומה חייב להבחן שוב במושגים של האידיאולוגיה והתרבות של ימינו אנו ולהיות מעוצב בתבניות עירוניות, אזוריות ועולמיות חדשות. כדי להביס את הכוחות המאיימים על הציויליזציה מבפנים אנו חייבים להתגבר על התסכולים והגורמים השליליים שליוו את העיר לאורך כל דרכה; אחרת יצליחו אלי הכוח הסטריליים, לאחר שיתגברו על המגבלות הטבעיות והמטרות האנושיות, ליצור את האדם בצלמם חסר הפנים ויביאו את ההיסטוריה האנושית לסיומה. המשימה הסופית של העיר היא הרחבת השתתפותו המודעת של האדם בתהליכים העולמיים וההיסטוריים. על ידי המבנה המורכב והתומך שלה מגדילה העיר במידה ניכרת את יכולתו של האדם להבין תהליכים אלה ולקחת חלק פעיל בהם, כך שכל חלק בדראמה אותה הם מהווים יזכה בהארת המודעות, חותמת המטרה וצבע האהבה. העצמה זו של כל מימדי החיים באמצעות איחוד ריגשי, תקשורת הגיונית, יכולת טכנולוגית ומעל הכל תצוגה דרמטית, היתה תפקידה העילאי של העיר בהיסטוריה. היא נשארה הסיבה העיקרית להמשך קיומה של העיר.